

Toen de wereld brak

John Boyne bij Meulenhoff Boekerij:

Dief van de tijd

De jongen in de gestreepte pyjama

De scheepsjongen

Het winterpaleis

Noah Barleywater gaat ervandoor

De witte veer

De vreselijke belevenissen van Barnaby Rook

Het victoriaanse huis

De jongen die zijn vader zocht

De grote stilte

De jongen op de berg

Wat het hart verwoest

Een ladder naar de hemel

Mijn broer heet Jessica

Een reiziger

Toen de wereld brak

Elementen-cyclus:

Water

Aarde

Vuur

Lucht

John Boyne

Toen de wereld brak

Het vervolg op de bestseller *De jongen in de gestreepte pyjama*

ROMAN

Vertaald door Anke Frerichs
en Ton Heuvelmans

MEULENHOF

Eerste druk 2022
Twaalfde druk 2026

ISBN 978-90-896-8477-6
ISBN 978-94-023-1980-4 (e-book)
ISBN 978-90-528-6969-8 (audio)
NUR 302

Oorspronkelijke titel: *All the Broken Places*
Omslagontwerp: DPS Design & Prepress Studio, Amsterdam
Auteursfoto: © Chris Close
Zetwerk: Mat-Zet bv

© 2022 John Boyne
© 2022 Nederlandse vertaling Anke Frerichs en Ton Heuvelmans
en Meulenhoff Boekerij bv, Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd bestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Tekst- en data-mining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

All rights are reserved, including those for text and data mining, AI training and similar technologies.

Voor Markus Zusak

DEEL 1

DE DOCHTER VAN DE DUIVEL

LONDEN 2022 / PARIJS 1946

1

Als ieder mens schuldig is aan al het goede dat hij niet heeft gedaan, zoals Voltaire stelde, dan heb ik mezelf mijn hele leven wijsgemaakt dat ik onschuldig was aan al het slechte. Dat was heel praktisch, want zodoende kon ik tientallen jaren lang overeind blijven terwijl ik mezelf de toegang tot het verleden ontzegde, en kon ik geloven dat ik aan historisch geheugenverlies leed, vrijgesproken van medeplichtigheid en gezuiverd van blaam.

Mijn laatste verhaal begint en eindigt echter met iets heel triviaals, te weten een breekmesje. Ik had zo'n mesje, maar dat was een paar dagen geleden kapotgegaan en omdat ik het toch handig vond er eentje in de keukenla te hebben, ging ik naar de ijzerwareenzaak om de hoek voor een nieuw exemplaar. Bij thuiskomst vond ik een brief in de bus die alle bewoners van Winterville Court hadden gekregen. De brief was afkomstig van een makelaar, die ons beleefd liet weten dat de flat onder de mijne te koop werd gezet. De vorige bewoner, Mr Richardson, had zo'n dertig jaar op nummer 1 gewoond. Hij was vlak voor Kerstmis overleden en sindsdien stond de woning leeg. Zijn dochter, een logopediste, woonde in New York en had voor zover ik wist geen plannen om naar Londen terug te komen, dus ik had me erbij neergelegd dat ik binnen afzienbare tijd in de hal met een onbekende zou moeten praten, misschien zelfs belangstelling voor zijn of haar leven zou moeten veinzen of details van mijn eigen leven zou moeten prijsgeven.

Mr Richardson en ik hadden als buren de ideale verstandhouding gehad, we hadden namelijk sinds 2008 geen woord met elkaar gewisseld. De eerste jaren dat hij er woonde hadden we wel contact. Hij kwam af en toe naar boven voor een potje schaak met Edgar, mijn inmiddels overleden echtgenoot, maar tussen hem en mij bleef het op een of andere manier formeel. Hij sprak mij altijd aan als ‘Mrs Fernsby’ en ik hem als ‘Mr Richardson’. Vier maanden na Edgars overlijden was ik voor de laatste keer in zijn flat geweest. Hij had me uitgenodigd om te komen eten en ik had geaccepteerd, maar toen deed hij een amoureuze toenaderingspoging en daar bedankte ik voor. De afwijzing kwam hard aan en vanaf dat moment waren we vreemden voor elkaar, voor zover dat mogelijk is als je allebei in hetzelfde gebouw woont.

Mijn luxe appartement in Mayfair staat geregistreerd als flat, maar dat is een beetje alsof je Windsor Castle aanduidt als het weekendhuisje van de Queen. Elke woning in ons gebouw – in totaal vijf, eentje op de begane grond, twee op de eerste verdieping en twee op de tweede – beslaat zo’n honderdveertig vierkante meter, heeft drie slaapkamers en tweeënhalve badkamer, op de meest gewilde plek in Londen. Ze kijken allemaal uit op Hyde Park en daarmee komen ze volgens een betrouwbare bron op een waarde van twee à drie miljoen Britse pond per stuk. Edgar kreeg een paar jaar na ons trouwen de beschikking over een aanzienlijk geldbedrag, een onverwacht legaat van een vrijgezelle tante. Hij was liever op een rustigere plek buiten het centrum van Londen gaan wonen, maar ik had ook wat zoekwerk gedaan en had mijn zinnen niet alleen op Mayfair gezet, maar ook nog op dit specifieke gebouw, als dat ooit zou kunnen. Dat had financieel niet erg waarschijnlijk geleken, maar toen, op een dag, totaal onverwacht, overleed tante Belinda en dat veranderde alles. Ik was steeds van plan geweest Edgar te vertellen waarom ik er zo op gebrand was

daar te wonen, maar het is er nooit van gekomen en daar heb ik nu spijt van.

Mijn man was dol op kinderen, maar ik wilde maar één kind en in 1961 beviel ik van onze zoon, Caden. De laatste paar jaar is de woning in waarde gestegen en Caden raadt me geregeld aan het appartement te verkopen en iets kleineres te kopen in een minder duur deel van de stad, maar ik vermoed dat hij bang is dat ik de honderd ga halen en dat hij graag een deel van zijn erfenis wil hebben nu hij nog jong genoeg is om ervan te genieten. Hij heeft drie huwelijken achter de rug en is nu voor de vierde keer verloofd, dus ik doe geen moeite meer om kennis te maken met de vrouwen in zijn leven. Zodra je er eentje een beetje leert kennen, wordt ze afgevoerd en vervangen door een nieuw model, en dan moet je weer tijd maken om te ontdekken hoe deze in elkaar zit, net als bij een nieuwe wasmachine of televisie. Als kind ging hij net zo genadeloos met vriendjes om. We bellen regelmatig en hij komt elke twee weken bij me eten, maar we hebben een ingewikkelde relatie. Dat is deels te wijten aan het feit dat ik een heel jaar uit zijn leven verdween toen hij negen jaar was. Eerlijk gezegd ben ik gewoon niet zo goed met kinderen, en jongetjes vind ik het moeilijkst.

De reden dat ik me zorgen maakte over de komst van een nieuwe buur was niet dat ik bang was voor geluidsoverlast, want deze appartementen zijn heel goed geïsoleerd. Nou ja, hier en daar zitten er wat zwakke plekken in, maar ik was in de loop der jaren gewend geraakt aan de verschillende vreemde geluiden die door het plafond van Mr Richardson heen drongen. Mijn grootste zorg was dat mijn geordende leven zou worden verstoord. Ik hoopte dat het iemand zou zijn die totaal niet geïnteresseerd was in de bovenbuurvrouw. Misschien een oudere met een beperking, die zelden naar buiten ging en elke ochtend bezoek kreeg van de thuiszorg. Een jonge vrouw met een goede baan die elke vrijdagmiddag naar haar weekendver-

blijf verdween en zondag laat thuiskwam, en de rest van haar tijd op kantoor of in de sportschool doorbracht. Er ging een gerucht door het gebouw dat een bekende popartiest die in de jaren tachtig zijn hoogtepunt had bereikt de woning had bezichtigd, op zoek naar een plek om zijn oude dag te slijten, maar dat ging gelukkig niet door.

Telkens als de makelaar voorreed met een cliënt die de flat kwam bezichtigen, gluurde ik van achter de vitrage om me een beeld te vormen van iedere potentiële nieuwe onderbuur. Er was een veelbelovend echtpaar van in de zeventig; ze hadden beschaafde stemmen, liepen hand in hand en vroegen of ze in dit gebouw huisdieren mochten houden – ik stond op de trap te luisteren – en leken teleurgesteld dat dat niet mocht. Een homoseksueel stel van in de dertig. Gezien de deplorabele staat van hun kleding en hun algehele onverzorgde uitstraling waren ze ongetwijfeld schandalig rijk, maar ik hoorde ze zeggen dat het ‘object’ waarschijnlijk toch iets te klein voor ze was en dat ze geen affiniteit hadden met het ‘narratief’ van de woning. Een jonge vrouw met een doorsnee uiterlijk, die niets weggaf van haar bedoelingen behalve de opmerking dat ene Steven helemaal weg zou zijn van de hoge plafonds. Ik hoopte uiteraard op de homo’s – dat zijn goede burens en de kans op voortplanting is verwaarloosbaar – maar die bleken het minst geïnteresseerd.

En na een paar weken kwam de makelaar niet meer langs met kijkers, de advertentie verdween van internet en ik vermoedde dat de koop rond was. Of ik het leuk vond of niet, op een ochtend zou er als ik wakker werd een verhuishagen voor de deur staan en zou iemand, of een meervoud daarvan, de sleutel in het slot steken en de woning onder de mijne in gebruik nemen.

O, ik moest er niet aan denken!

2

Moeder en ik ontvluchtten Duitsland begin 1946, een paar maanden na het eind van de oorlog. We namen de trein van Berlijn, of wat daarvan over was, naar wat er over was van Parijs. Ik was vijftien, ik wist nog niet veel van het leven en kon maar niet bevatten dat de As verslagen was. Vader had met zoveel vertrouwen over de genetische superioriteit van ons ras en de unieke talenten van de Führer als militair strateeg gesproken dat de overwinning vanaf het begin leek vast te staan. En nu hadden we op een of andere manier toch verloren.

De reis van ruim elfhonderd kilometer dwars door Europa gaf weinig reden tot optimisme voor de toekomst. De steden op onze route droegen de sporen van de vernietiging van de afgelopen jaren en op de gezichten van de mensen op de stations en in de trein zag ik geen vreugde omdat de oorlog ten einde was, maar het leed dat de oorlog had aangericht. Overal was de uitputting voelbaar, een groeiend besef dat Europa niet kon terugkeren naar hoe het in 1938 was geweest, maar helemaal opnieuw zou moeten worden opgebouwd, net als het moreel van zijn inwoners.

Van mijn geboortestad was weinig meer over dan puin, en de buit was verdeeld over vier van de veroveraars van ons land. Veiligheids-halve hielden we ons schuil in de kelders van die paar ware gelovigen wier huizen nog overeind stonden, totdat we valse papieren konden krijgen waarmee we Duitsland veilig zouden kunnen verla-

ten. Volgens onze paspoorten was onze achternaam nu Guéymard. Ik oefende geregeld op de uitspraak om maar zo authentiek mogelijk te klinken. Moeder heette nu Nathalie – de voornaam van mijn grootmoeder –, maar ik was nog steeds Gretel.

Elke dag kwamen nieuwe details aan het licht over de dingen die in de kampen hadden plaatsgevonden en Vaders naam werd geleidelijk synoniem met de gruwelijkste misdaden. Ook al zei niemand met zoveel woorden dat wij net zo schuldig waren als hij, toch dacht Moeder dat we rampspoed over onszelf zouden afroepen als we onze identiteit onthulden tegenover de autoriteiten. Ik was het met haar eens, want ik was bang – net als zij – maar ook geschokt door het idee dat iemand zou kunnen denken dat ik medeplichtig was aan die gruwelijkheden. Het is een feit dat ik vanaf mijn tiende verjaardag lid was geweest van de *Jungmädelsbund*, maar dat gold voor ieder meisje in Duitsland. Dat was verplicht, zoals jongens vanaf tien jaar lid moesten zijn van het *Deutsches Jungvolk*. Maar ik was niet zo geïnteresseerd in het bestuderen van de partij-ideologie, ik vond het belangrijker samen met mijn vriendinnen aan de sportactiviteiten mee te doen. En toen we op die andere plek kwamen, was ik maar één keer achter dat hek geweest, die ene dag toen Vader me had meegenomen naar het kamp om me te laten zien wat voor werk hij deed. Ik hield mezelf voor dat ik een toeschouwer was geweest, niet meer dan dat, en dat ik een zuiver geweten had. Maar intussen begon ik me af te vragen of ik een aandeel had gehad in de gebeurtenissen waar ik getuige van was geweest.

Toen de trein Frankrijk binnenreed begon ik me zorgen te maken dat ons accent ons zou verraden. Het lag toch voor de hand, zo redeneerde ik, dat de onlangs bevrijde burgers van Parijs, beschaamd over hun snelle capitulatie in 1940, agressief zouden reageren op iedereen die zo praatte als wij? En mijn zorgen bleken terecht, want hoewel we konden aantonen dat we meer dan genoeg geld hadden

voor een langdurig verblijf werden we bij vijf pensions achter elkaar geweigerd. We vonden uiteindelijk onderdak doordat een vrouw op de Place Vendôme met ons te doen had en ons een adres in de buurt gaf waar we een kamer zouden kunnen krijgen, en waar de hospita volgens haar geen vragen stelde. Als zij er niet was geweest, waren we misschien wel de rijkste zwervers van de stad geworden.

De kamer die we huurden was in het oostelijk deel van het Île de la Cité. De eerste tijd bleef ik het liefst dicht bij huis, ik beperkte me tot de korte wandeling van de Pont de Sully naar de Pont Neuf en terug, talloze malen, omdat ik de bruggen naar onbekend terrein niet over durfde te steken. Soms moest ik aan mijn broertje denken, die ontdekkingsreiziger had willen worden, en aan het plezier dat hij erin zou hebben gehad die onbekende straten te verkennen, maar op zulke momenten duwde ik die herinnering altijd snel weer weg.

Moeder en ik woonden al twee maanden op het Île toen ik uiteindelijk de moed verzamelde om naar de Jardin du Luxembourg te gaan. Daar was zo'n overvloed aan groen gebladerte dat het voelde alsof ik per ongeluk in het paradijs was beland. Wat een contrast met die andere plek, dacht ik, waar we bij aankomst werden getroffen door de dorheid en troosteloosheid ervan. Hier ademde je het parfum van het leven, daar werd je verstikt door de stank des doods. Als in een roes wandelde ik van het Palais naar de Fontaine Médicis, en van daar in de richting van de vijver. Maar bij de aanblik van een paar jongetjes die houten bootjes in het water legden, die door de zachte wind werden meegenomen naar hun vriendjes aan de overkant, keerde ik om. Het geluid van hun gelach en hun drukke gepraat klonk me als storende muziek in de oren na het stille verdriet dat deel van mijn leven was geworden en ik kon niet bevatten dat een en hetzelfde werelddeel het decor kon zijn van zulke uitersten van schoonheid en lelijkheid.

Op een middag zat ik op een bankje in de schaduw in de buurt

van de Boulodrome en werd ik overmand door verdriet en schuldgevoel. De tranen stroomden me over de wangen. Een knappe jongen, misschien twee jaar ouder dan ik, kwam met een bezorgde blik naar me toe en vroeg wat er aan de hand was. Ik keek op en voelde een zinderende verlangen, ik wilde dat hij zijn armen om me heen zou slaan of me zou toestaan mijn hoofd op zijn schouder te leggen, maar toen ik mijn mond opendeed verviel ik in mijn oude manier van praten; mijn Duitse accent overheerste mijn Frans. Hij deed een stap achteruit, staarde me met onverholen minachting aan en verzamelde uiteindelijk alle boosheid die hij jegens mijn soort koesterde. Hij spuugde me fel in het gezicht en beende weg. Vreemd genoeg nam mijn honger naar zijn aanraking door zijn reactie niet af maar juist toe. Ik veegde de tranen van mijn wangen, rende hem achterna, pakte zijn arm beet en zei dat we achter de bomen konden gaan zitten, en dat hij daar met me kon doen wat hij wilde zonder dat iemand het zag.

‘Je mag me pijn doen als je wilt,’ fluisterde ik en ik deed mijn ogen dicht, want ik verwachtte dat hij me hard zou slaan, met een vuist in de maagstreek, en dan mijn neus zou breken.

‘Waarom wil je dat?’ vroeg hij en zijn stem verraadde een onschuld die je bij zo’n mooie jongen niet zou vermoeden.

‘Omdat ik wil voelen dat ik leef.’

Hij leek dat zowel opwindend als aanstootgevend te vinden. Hij spiedde eerst om zich heen om te zien of iemand naar ons keek en wierp toen een blik op de bomen waar ik op doelde. Hij ging met zijn tong over zijn lippen en keek naar de zwellende borsten, maar toen ik zijn hand pakte was hij beledigd door mijn aanraking en hij rukte zich los. Hij zei dat ik een hoer was, *une putain*, en sprintte ervandoor, de hoek om naar Rue Guynemer.

Als het mooi weer was zwierf ik ’s ochtends vroeg al door de straten en ging pas terug naar onze kamer als Moeder al te dronken was

om te vragen hoe ik de tijd had doorgebracht. De elegantie van haar jongere jaren was aan verval onderhevig, maar ze was nog steeds een mooie vrouw en ik vroeg me af of ze misschien op zoek zou gaan naar een nieuwe echtgenoot, iemand die voor ons zou kunnen zorgen, maar ze leek niet uit te zijn op kameraadschap of liefde, ze was liever alleen met haar gedachten terwijl ze van de ene bar naar de andere zwalkte. Ze was een stiekeme drinker. Ze ging altijd in een donker hoekje zitten en deed zo lang mogelijk met een fles wijn, krabde denkbeeldige vlekken van het tafelblad en paste wel op dat ze nooit aanleiding gaf om de kroeg uit te worden gegooid. Op een avond kruisten onze paden elkaar terwijl de zon onderging boven het Bois de Boulogne. Ze kwam wankelend op me af, pakte mijn arm vast en vroeg me hoe laat het was. Ze had kennelijk niet door dat ze haar eigen dochter aansprak. Toen ik antwoordde glimlachte ze opgelucht – het werd wel donker, maar de bars zouden nog uren openblijven – en vervolgde haar weg in de richting van de vrolijk lonkende lichtjes van het Île. Als ik volledig zou verdwijnen, zo vroeg ik me af, zou ze dan vergeten dat ik ooit had bestaan?

We deelden een bed en ik vond het vreselijk naast haar wakker te worden in de stank van slaap vermengd met drank die haar adem vergiftigde. Als ze haar ogen opendeed ging ze even rechtop zitten met een verwarde blik, maar dan kwamen de herinneringen terug en deed ze haar ogen weer dicht in een poging terug te glijden in de vergetelheid. Uiteindelijk aanvaardde ze de vulgariteit van het daglicht en kwam ze met moeite tussen de lakens vandaan, deed een kattenwasje bij de wastafel, trok een jurk aan en ging naar buiten. Zonder nadenken herhaalde ze elk moment van de voorafgaande dag, en de dag daarvoor en de dag daarvoor.

Ze bewaarde ons geld en waardevolle spullen in een oude schooltas achter in de kledingkast en ik zag dat ons kleine fortuin begon te slinken. Relatief gezien hadden we het goed – daar hadden de ware

gelovigen wel voor gezorgd – maar Moeder weigerde meer geld uit te geven aan onderdak. Ze schudde haar hoofd als ik opperde dat we een flatje voor onszelf zouden kunnen huren in een goedkoper deel van de stad. Blijkbaar had ze een simpel plan voor het hier en nu: de nachtmerries wegspoelen met wijn. Zolang ze een volle fles had en een bed om in te slapen deed de rest er niet toe. Zo totaal anders dan de vrouw in wier warmte ik me in mijn eerste jaren had gekoesterd, de betoverende society-echtgenote die zich gedroeg als een filmster, met de nieuwste kapsels en de prachtigste jurken.

Het verschil tussen die twee vrouwen had niet groter kunnen zijn en allebei zouden ze de ander hebben geminacht.

3

Elke dinsdagochtend ga ik naar mijn buurvrouw Heidi Hargrave. Ze woont op nummer 3, aan de andere kant van de gang. Heidi wordt eind dit jaar negenenzestig en haar verjaardag valt samen met het Feest van de Onbevleete Ontvangenis, wat enigszins ironisch is, want ze werd meteen na haar geboorte geadopteerd en heeft haar biologische ouders nooit gekend. Heidi is de enige bewoner van Winterville Court die er haar hele leven al woont. Ze werd van de kraamafdeling rechtstreeks naar Mayfair gebracht en groeide op met Hyde Park als haar speelplaats. Als tiener raakte ze zwanger, maar ze is nooit getrouwd, en toen haar adoptieouders overleden erfde ze alles, dus ook het appartement.

Ze is dan wel zo'n drieëntwintig jaar jonger dan ik, maar ze is zowel lichamelijk als geestelijk minder fit. Ze heeft dertig keer meegedaan aan de jaarlijkse marathon van Londen, maar moest stoppen met hardlopen toen ze een ernstige vorm van plantaire fasciitis aan haar linkerhiel kreeg, en vanwege die kwaal moet ze nu een nachtspalk dragen en krijgt ze regelmatig een injectie met steroïden in haar voet. Dat was een enorme tegenvaller voor zo'n actieve vrouw en ik vraag me af of dat heeft bijgedragen aan de geleidelijke achteruitgang van haar geestelijke vermogens, want ze was ooit een heel vitaal iemand, een zeer gerespecteerd oftalmoloog, maar tegenwoordig raakt ze in een gesprek wel eens de weg kwijt. Het is gelukkig niet zo erg als dementie of alzheimer, je zou kunnen zeg-

gen dat ze soms wat wazig wordt en de draad van waar we het over hadden kwijtraakt, dan haalt ze namen en plaatsen door elkaar, of ze verandert zo abrupt van onderwerp dat ze moeilijk te volgen is.

Deze ochtend zat ze wat oude fotoboeken te bekijken toen ik binnenkwam en ik hoopte dat ik die niet samen met haar hoefde door te nemen. Zelf doe ik niet aan dat soort boeken en ik heb ook nooit begrepen waarom mensen hun huis vol zetten met familieportretten. Ik heb er dan ook maar twee in mijn woning, eentje van Edgar en mij op onze trouwdag in een zilveren lijstje en een van Caden ter gelegenheid van zijn afstuderen aan de universiteit. En die staan daar niet om emotionele redenen, voor alle duidelijkheid, maar omdat het van me wordt verwacht.

Dat zeg ik nu wel, maar op een plank in mijn kledingkast, een beetje achterin weggestopt, staat een antiek juwelenkistje van Seugnot, dat ik in 1946 bij een marktkraampje in Montparnasse heb gekocht. Het is gemaakt van fruitbomenhout, de randen zijn afgewerkt met gepolijst messing en op de voorkant zit een sleutelrozet met een sleutel die het nog altijd doet. Daarin bewaar ik één foto, en hoewel ik daar al meer dan vijfenzeventig jaar niet meer naar heb durven kijken, denk ik dat ik nog wel weet wat erop te zien is. Ik ben twaalf jaar, ik kijk naar de fotograaf en ik doe mijn best om er koket uit te zien, want Kurt staat achter de camera, zijn vinger op de sluiters. Zijn blik is geheel op mij gericht en ik probeer mijn hartstochtelijke verliefdheid te verbergen. Hij staat fier rechtop in zijn uniform en ik ben gebiologeerd door zijn slanke gespierde gestalte, blonde haar en lichtblauwe ogen. Ik voel dat hij een beetje geïnteresseerd raakt en wil niets liever dan die interesse voeden.

‘Zie je die man, Gretel?’ vroeg Heidi en ze wees naar een foto van een intelligent ogende man die op het strand staat met zijn handen in zijn zij en een pijp in zijn mondhoek. ‘Hij heette Billy Sprat. Hij was danser en een Russische spion.’

‘Echt waar?’ zei ik, terwijl ik de thee inschonk en me afvroeg of dit een van haar verzinsels was – misschien had ze gisteravond een oude James Bond-film gezien en zat haar hoofd nog vol met spionage – maar gezien de periode waarin de foto was genomen, zou het ook kunnen kloppen wat ze zei. Het schijnt dat er in die tijd nogal wat Russische spionnen in Engeland rondhingen.

‘Billy was een vriend van mijn vader en hij werd betrapt toen hij geheimen aan de KGB verkocht,’ ging ze ademloos verder. ‘De veiligheidsdiensten stonden op het punt hem op te pakken, maar hij kwam erachter dat ze hem door hadden en hij vluchtte naar Moskou. Reuze spannend, vind je niet?’

‘Jazeker,’ zei ik instemmend. ‘Heel spannend.’

‘Ze hadden hem terug moeten halen, dan hadden ze hem kunnen berechten. Er is niets zo ergerlijk als mensen die schuldig zijn en hun straf ontlopen.’

Ik zei niets, ik keek naar de reisklok op de schoorsteenmantel en de porseleinen beeldjes die ernaast stonden en die ze tot haar schatten rekende.

‘Heb jij ooit met de Russen gesympathiseerd?’ vroeg ze en ze nam een slok thee. ‘In de jaren zestig dacht ik dat ze misschien een punt hadden met hun filosofie van eerlijk zullen we alles delen. Maar toen ze kernwapens onze kant op begonnen te richten was ik er wel klaar mee. Niemand zit toch op een nieuwe oorlog te wachten?’

‘Ik hou me niet bezig met politiek,’ zei ik. Ik smeerde wat boter op twee warme scones en gaf haar er een. ‘Ik heb gezien wat politiek met mensen doet.’

‘Ja natuurlijk, jij hebt die tijd meegemaakt, toch?’ vroeg ze.

‘De jaren zestig?’ zei ik. ‘Ja, maar jij toch ook, Heidi.’

‘Nee, ik bedoel daarvoor. De oorlog. De... Hoe heet het ook weer...?’

‘De Tweede Wereldoorlog,’ zei ik.

‘Ja, die.’

‘Ja,’ zei ik. We hadden dit gesprek al eerder gehad, al heel vaak, maar ik had zelden iets over mijn verleden losgelaten en wat ik wel had verteld was grotendeels verzonnen. ‘Maar toen was ik nog maar een kind.’

Heidi legde het album neer en keek me aan met een ondeugende blik in haar ogen.

‘Nog nieuws van beneden?’ vroeg ze en ik schudde nee. Dit was zo’n moment waarop ik blij was dat ze zo gemakkelijk van onderwerp veranderde.

‘Nog niet,’ antwoordde ik. Ik pakte mijn servetje en veegde wat kruimels van mijn mond. ‘Van het zuidelijk front geen nieuws.’

Ze vroeg: ‘Het zullen toch geen zwartjes zijn, wat denk jij?’ Ik fronste mijn wenkbrauwen. Een van de lastigste kanten van de toenemende verwarring in Heidi’s bovenkamer is haar neiging uitdrukkingen te bezigen die, helemaal terecht, niet meer door de beugel kunnen en die ze in haar beste jaren zelf ook nooit zou hebben gebruikt. Ik vermoed dat zulk taalgebruik uit haar jeugd stamt, en dat het nu de boel overneemt in de delen van haar hersenen die aan het verweken zijn. Het is zo raar, verhalen uit haar jeugd kan ze tot in de kleinste details vertellen, maar als ik haar vraag wat er afgelopen woensdag tussen zes en negen uur is gebeurd, daalt de mist neer.

‘Ik heb geen idee wie het gaat worden,’ antwoordde ik. ‘We zullen het pas weten als het zover is.’

‘Er heeft daar beneden jarenlang toch zo’n leuke man gewoond,’ zei ze en nu fleurde haar gezicht op. ‘Een historicus. Hij was docent aan de Universiteit van Londen.’

‘Nee, Heidi, dat was Edgar. Mijn man,’ zei ik tegen haar. ‘Hij woonde samen met mij aan de overkant van de gang.’

‘O ja,’ zei ze en ze knipoogde naar me alsof we samen een ge-

heimpje hadden. ‘Dat is ook zo. Edgar was een echte heer. Altijd zo goed gekleed. Ik denk dat ik hem nooit zonder overhemd en das heb gezien.’

Ik glimlachte. Het klopte dat Edgar veel zorg aan zijn uiterlijk besteedde en zelfs op vakantie niet graag ‘casual’ gekleed ging, zoals ze dat tegenwoordig noemen. Hij had een Clark Gable-snor en sommige mensen zeiden dat hij een beetje op Ronald Colman leek. Daar zat wel wat in.

‘Weet je, ik heb een keer geprobeerd hem te zoenen,’ vervolgde ze. Haar blik dwaalde af naar het raam en aan de manier waarop ze het zei kon ik horen dat ze niet meer wist tegen wie ze het had. ‘Hij was natuurlijk veel ouder dan ik, maar daar zat ik niet mee. Maar hij was niet geïnteresseerd, hij poeierde me af. Zei tegen me dat hij zielsveel van zijn vrouw hield.’

‘O ja?’ zei ik zacht en ik probeerde me het scenario voor te stellen. Het verbaasde me niet dat Edgar het niet nodig had gevonden me over dit minischandaal te vertellen.

‘Hij liet me heel vriendelijk een blauwtje lopen en daar was ik hem dankbaar voor. Het was schaamteloos wat ik deed.’

‘Is Oberon deze week al op bezoek geweest?’ vroeg ik. Nu was het mijn beurt om van onderwerp te veranderen. Oberon is Heidi’s kleinzoon. Hij is rond de dertig en ziet er goed uit, hij is alleen behept met een belachelijke naam. (Heidi’s dochter, die een paar jaar geleden helaas is overleden aan kanker, was een groot bewonderaar van Shakespeare.) Hij werkt in de buurt – hij is iets leidinggevends bij Selfridges, geloof ik – en hij is lief voor zijn grootmoeder. Hij heeft alleen een irritant trekje: als ik er ben, praat hij zo hard tegen me als hij kan en hij articuleert elke lettergreep, want hij denkt kennelijk dat ik doof ben. Maar ik ben niet doof. Er is eigenlijk heel weinig mis met me, wat zowel verbazingwekkend als verontrustend is, gezien mijn gevorderde leeftijd.

‘Hij komt morgenavond langs,’ antwoordde ze. ‘Met zijn vriendin. En hij zegt dat hij een nieuwtje voor me heeft.’

‘Misschien gaan ze wel trouwen,’ opperde ik.

Ze knikte instemmend. ‘Ja, misschien. Ik hoop het. Het is wel tijd dat hij zijn draai eens vindt. Net als jouw Caden.’

Ik trok een wenkbrauw op. Caden had zijn draai al zo vaak gevonden dat hij waarschijnlijk een van de meest doorgedraaide mannen in Engeland was. Maar ik besloot haar niet lastig te vallen met het gemak waarmee mijn zoon verbintenissen aanging en beëindigde.

Ze leunde naar voren en vroeg: ‘Als je het hoort, laat je het me weten, goed?’ Ik ging snel in mijn geheugen door ons gesprek heen, op zoek naar het punt waar zij was blijven steken.

‘Als ik waar iets over hoor, lieverd?’ vroeg ik.

‘Over de nieuwe bureu. Misschien moeten we een feestje voor ze geven.’

‘Ik denk niet dat ze dat fijn vinden.’

‘Of een taart voor ze bakken, dat is toch het minste.’

‘Dat zullen ze misschien meer waarderen.’

‘En Joden?’ vroeg ze na een lange stilte. ‘Er was een tijd dat Joden in dit soort gebouwen niet werden geaccepteerd. Zelf heb ik er geen moeite mee. Van mij mag iedereen hier wonen. Ik vind het een heel vriendelijk volk, eerlijk gezegd. En zo vrolijk, als je bedenkt wat ze allemaal hebben meegemaakt.’

Ik hield mijn mond. Toen haar ogen even later dichtvielen pakte ik het kopje uit haar handen en waste het servies dat we hadden gebruikt af in de gootsteen. Voordat ik wegging gaf ik haar voorzichtig een zoen op haar voorhoofd en toen trok ik de deur achter me dicht. In de gang bleef ik even staan bij de trap naar de flat onder me. Het was er vooralsnog oorverdovend stil.